

כמו שהוא בטבע בטרם היות אדם על הארץ, ורק ע"י טיפולו במ כהוגן רשאי למשול בהם וליטול לעצמו, כענין שנאמר לנו ביציאתו מן התיבה. וע"כ לא שייך לומר כאן 'אין ברירה בדאורייתא'.
 [ולולא דמסתפינא הוה אמינא (לפי כל זה), דאביי ורבא פליגי בפלוגתא דהרשב"ם ותוס', דלאביי מועילה הקצאה להחליף, ולכן כל עוד לא החליט הרי כל הדבש אינו לא אוכל ולא משקה משום השעבוד לאותן שתי חלות. ורב כהנא דיבר בכל הדבש כשכבר הפריש השתים. ולרבא, החיצונות מופרשות ועומדות ולא מהני חילופין (כהתוס'), ולכן דוחק בעיניו להעמיד הברייתא רק באותן השתים. וק"ל.

וניחא בזה דיש נפק"מ להלכה בין אביי ורבא, ולכן האריכו בש"ס בקושיות ותירוצים, דאם שניהם מסכימים לדינא, למה לנו לטרוח בפלוגתתם על משמעות הברייתא בלבד. (ומש"כ רשב"ם דלרבא תיקשי לרב כהנא, אינו מספיק, דמאן יימר לן שלא יסכים רבא בפירוש אביי במקום שלא ניתן להעמיד בד"א, וכזה קשה בכלל למה הוצרכו לדחוק אליביה נימא דמודה לאוקימתא דאביי במקום שא"א בל"ז). ולהאמור הדיון להלכה למעשה. ואגב, גם בלא דברינו הנ"ל אפשר להמציא מחלוקת ולומר דלרבא שתי החלות אינן מסוימות מתחילתן (דלא כפי' ר"ח) והקצאה מפורשת ג"כ לא תועיל, לכן גם הן טמאות במקומם. ופשוט. וכנראה כן מדברי הרמב"ם שלא הביא דין שתי חלות. (בדרך טיבים)

— ע' במצוין בסוטה ח שבכל מקום שנאמרו שתי דרכים בישוב משנה או ברייתא, דרך אחת של העמדה באוקימתא ודרך אחרת בהעמדה בדעות תנאים מסוימות, העמיד אביי באוקימתא ורבא במחלוקת תנאים.

דף פא

(ע"ב) 'מאי טעמא דר' מאיר באילן אחד ומ"ט דרבנן בשני אילנות?...' — משמע שלדעת חכמים, באילן אחד אינו מביא כלל, שודאי אין לו קרקע. וכן מפורש בירושלמי. (וכן פסק הרמב"ם). (עפ"י ספ"י משנה — בכורים ב, יג. וכתב לדייק כן גם מלשון המשניות).

'דלמא ר"מ באילן אחד ספוקי מספקא ליה ורבנן בשני אילנות ספוקי מספקא להו' — האחרונים ז"ל עמדו על השאלה, כיון שנפסק הדין להעמיד הקרקע ברשות המוכר, שוב אין ללוקח קרקע ומדוע חייב בהבאת ביכורים. ויש שכתבו, לפי שחזקת מר"ק אינה מכריעה את הדין בודאות, אלא שמספק נשאר הקרקע אצל המוכר, ועדיין הספק קיים שמא היא של הקונה. ויש מי שכתב שדין 'המע"ה' אינו נפסק אלא כאשר באה לפנינו שאלה מעשית, וכאן כל עוד האילן קיים, ואין לו נפקותא בבעלות הקרקע — עדיין נשאר ספק. ויש שהסבירו בדרכים אחרות. — ע': שו"ת חמדת שלמה (ובתשובת בעל ה'נתיבות' שם) — א ב; שערי ישר שער ה, פ'קיס ו ח יד; חידושי הגר"ט — ב"ב קעז; זכר יצחק ח"א לא (א); שם נד; שו"ת אחיעזר ח"א כ, ט; חידושי ר' מאיר שמחה מדווינסק; קובץ הערות יבמות תרעט-תרפ; חזון איש — אה"ע לט, ג; קהלות יעקב ב"מ יא; יומא ג; בכורות ג; שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א רב וח"ג כג (ושם האריך בבור דברי הרמב"ן (לעיל כו) דחיוב ביכורים בקונה שני אילנות — מדרבנן).

הנה עוד דברים בענין זה:

'צ"ע דניזיל בתר חזקת מרא קמא. והנה דנו האחרונים (קונטרס הספקות ועוד) אי חזקת מ"ק היא מדין חזקה דמעיקרא או מדין המע"ה. ואם היא מדין חזקה דמעיקרא יש אומרים דחזקה דמעיקרא לא מכרעא בספיקא דדינא, הואיל והחזקה פרטית והספק כללי, ואם הוא מדין המע"ה אם כן אינו

ענין למצות ביכורים'. (מהגר"א נבנצל שליט"א. ובמקו"א האריך הרב בענין 'ספק אומדנא', אם נידון כספק במציאות או כספקא דדינא — ע' 'ביצחק יקרא' מהדר"ק נג).

— 'אמר ליה ר"ש בן אליקים לרבי אלעזר... אמר לו: דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בבית המדרש כדי לביישני? אמר רבה: מאי קושיא...?' — אמנם ר' אלעזר סבור דאחר שהוכרע מספק בדיני ממונות דאין לו קרקע, שוב לענין ביכורים הו"ל כודאי. [נתדע, שהרי (כמדומה) לא מצאנו שהמוכר שני אילנות שנטע בסמוך לאלו שמכר, שידון בזה כדין הלוקח להביא ולא לקרות, דמאחר שמתירין לו לנטוע כבתוך שלו, הוי שפיר 'אדמתך' בודאי. אמנם רבה מחלק כנראה בין מוכר שהתרנו לו באופן פעיל לנהוג כבעלים, לבין לוקח שהוא כלפי עצמו ומצד עצמו רשאי ויכול להרגיש כבעל הקרקע, שממנה אילנו יונק ואינו עושה בעצמו בידים שום דבר הסותר לזה, ומה לו במעשי האחר. (ובפרט שיכול אדם גם לוותר משלו וק"ל).

ובזה הבנתי גם מה שאומרים בזה 'כל שאינו ראוי לבילה' (ע' בסמוך), והרי אינו אלא ספק ואנו הולכים על הצד שיש לו קרקע, ומה בכך שאנו איננו בטוחים, הרי כלפי שמיא גליא שראוי הוא לקריאה? אמנם להאמור, מאחר שאנו אוסרים עליו לקרוא הרי אנו ברגע זה מקלקלים במו ידינו את האפשרות לתחושה טבעית שיש לו קרקע, ושוב לא יעזור בזה מה דכלפי שמיא גליא, שכבר 'לא יוכל' להרגיש ולהודות בתמימות ופשיטות על האדמה אשר נתת לי. ולכן נוקטים עצה של 'שגן ביד שליח' ומודיעין לו שאינו קורא אך בגלל זה. ודוק, והוא דבר נכון בס"ד.

עוד יתכן שר' אלעזר גם הוא ידע דמספקא להו, אלא כיון שנצרכנו מחמת זאת לכל העצות הללו שנאמרו בהמשך, אין זה דבר הנשמע לכל ואין שואלין עליו בפומבי. והיינו 'כדי לביישני', כי לפעמים עצם 'פני ההלכה' כאילו מביישים את נושאה בעיני עמי הארץ וכד'. וקרוב לזה 'בושני מדבריכם בית שמאי' (הגיגה כב:), כלומר היאך אוכל לשאת פני ולהסביר הלכה כזו לאחרים וק"ל]. (בדרך טובים)

'וליהוש דדלמא לאו ביכורים נינהו וקא מעייל חולין לעזרה?' — יש ראשונים שהוכיחו מכאן שאף הכנסת חולין לעזרה, ללא עבודה ממש, אסורה מן התורה, שאם אינו אלא מדרבנן, מהי קושיית הגמרא, הלא כיון שיש להסתפק בביכורים, לא יבוא איסור דרבנן וידחה דאורייתא. (עתוס' וש"ר — חולין קל: ורמב"ן כאן; תוס' מנחות פ:). ויש חולקים. (ע' רשב"ם ותורי"ד. וע' רמב"ם — שחיטה ב, ג ובמשנה למלך).

'דמקדיש להו' — מבואר מכאן, שכל שאינו חולין, הגם שהוא הקדש לבדק הבית — מותר להכניסו לעזרה. (ואולם יש אופנים שאסור הדבר — עתוס' כאן ובמנחות פ ובזבחים עז). אמנם, הרשב"ם כתב שמקדישם לקנות קרבן, ונראה מדבריו שדוקא משום שהוא לצורך קרבן, הותר, אבל אם לא הקדישן לצורך קרבן אלא לבדק הבית — לא. אך מהתוס' אין נראה כן. (עפ"י משנה למלך — שחיטה ב, ג. וברמב"ם (ביכורים ד, ד) מפורש שמקדיש לבדה"ב.

וברמב"ן כאן משמע שאף אין איסור שחיטה בעזרה בקדושת-דמים. וזה דלא כמו שכתב בשו"ת דובב מישרים ח"א קו עפ"י התוס' בתמורה יט. ד"ה אשם. וע"ש שהקשה מתוס' בכריתות כד (ד"ה אלמא), שמשמע שאין איסור כשקדוש קדושת דמים).

'ודלמא לאו ביכורים נינהו, וקא מפקע להו מתרומה ומעשר...' — אין כאן קושיא, אלא בירור דברים. ודרך הגמרא לפרש בלשון קושיא ופירוקא.

ויש לבאר מדוע הוצרכו להאריך כאן, והלא דבר מפורסם הוא בגמרא שספק-טבל חייב לעשר מספק? — אלא בא להשמיענו שאע"פ שחייב לתתם לכהן מספק, ואינו נוטל ממנו דמים על הפירות, בכל זאת אינו נותן לו בטבלו, והכהן יפריש, שהרי אסור לשלוח טבל, אלא מפריש תחילה ואח"כ נותנו לכהן. (עפ"י חז"א מעשרות ז, יח. וכן כתב הרש"ש, שהישראל מעשר. ואולם בתורי"ד כתב שהכהן צריך לעשר ולא הישראל. וע' שער המלך ריש הל' מעשר. וצ"ע).

'אלא מעשר ראשון דלוי הוא, למאן יהיב ליה?' — ואין לומר יתננו ללוי, והלוי ימכרנו לכהן — שיש לחוש שאם ניתן ללוי, שמא יאכלם ונמצאו ביכורים נאכלים לזרים. (תוס' הרי"ד)

'קרייה לא מעכבת. ולא? והאמר ר' זירא כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו ושאינו ראוי לבילה מעכבת בו?' — מכאן מוכח שגם דבר ש'אינו ראוי' מצד הספק, כיון שבסופו של דבר א"א לקיים המצוה — מעכב. (וע' תורי"ד, ריטב"א, תוס' זבחים עה. מנחות סב ועוד. וע' בתוס' נדרים יט: ד"ה על — בתירוץ השני, ובפרוש החזו"א לדבריהם; שאגת אריה — לז; המאיר לעולם דף כה ע"ב; חדושי הגרז"ר בענגיס ח"ב סז, יד; אור שמח — מאכ"א טז, ז; אגרות משה אה"ע ח"א קנח וי"ד ח"ג קכד, ה; הר צבי — יבמות מא: זבחים עד: וע"ע במובא בפסחים פט וביבמות מא:).

'קריאה מעכבת' שאמרו כאן — כלומר, מעכבת את אכילת הביכורים. וקושיית הגמרא היאך מחייבים חכמים להביא ביכורים שאינם ראויים לאכילה, הרי לא חייב הבורא להביא ביכורים כי אם לתתם לכהן לאוכלם. (תורי"ד. ומש"כ 'מעכבת' — האכילה, כ"מ ברשב"ם וכ"כ הרמב"ם — ביכורים ד, ד. וע' בזה בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג קכד, ה.

והנה, זה שאינם ראויים לקריאה — מדרבנן הוא. משום דמחזי כשיקרא או גזירת הפרשת תו"מ, כדלהלן. ואפשר ששאלת הגמרא שמדרבנן הוו ביכורים שאינם ראויים לקריאה. ומדרבנן לא קיים המצוה. ואולם מדברי הרי"ד שפרש השאלה מדוע חייב להביא ביכורים כאלו, משמע שאף מדאורייתא אין חיוב. ואכן דנו האחרונים לומר שדבר שאינו ראוי מדרבנן נחשב 'אינו ראוי' גם מדאורייתא. וע' במובא ב'יוסף דעת' ב"ק עא — חוברת יז).

על גדרי דין 'קריאה' בביכורים — ע' בחדושי הגרז"ט ('השלם' — קפד).
על דברי התוס' כאן בענין חיוב נתינת תרומות ומעשרות בספק — ע' תוס' בכורות ט: ד"ה אפקועי ומהרי"ט אלגאזי שם; שער המלך — מעשר ט, ב; שערי ישר ה, ז; חדושי הגרז"ר בענגיס ח"ב יג, ב.

דף פב

'אמר ליה: משום דמחזי כשיקרא. רב מרשיא בריה דרב חייה אמר: דלמא אתי לאפקועינהו מתרומה ומעשר' — ויש נפקותא בין הטעמים, באופן שחייב בהבאה בודאי, והספק אינו אלא על הקריאה, (כגון ביבש המעין ונקצץ האילן, שנחלקו ר' יהודה ותכמים אם מביא וקורא או מביא ואינו קורא, ובהנחה שננקוט שיש ספק כמי הלכה) — שלפי הטעם 'מחזי כשיקרא', אף כאן מחזי כשיקרא. ולפי הטעם דלמא אתי לאפקועינהו מתרומה ומעשר, כאן לא שייך לומר כן, כי באמת הם פטורים מתו"מ, שהרי הם ביכורים ודאי, אלא שנפטרו (אולי) מקריאה. ונראה להלכה שיש לנקוט שאינו קורא אף בזה. (עפ"י שאגת אריה — כג)